

GRAFISCH ATELIER 'T GOOI

35 Jaar Grafisch Atelier 't Gooi

HENK VAN LUNSEN

September 2003 vierde de Stichting Grafisch Atelier 't Gooi zijn zevende lustrum met twee tentoonstellingen in respectievelijk het Raadhuis van Hilversum en in het Grafisch Atelier aan de Naarderstraat 14. Tweeëntwintig kunstenaars van het atelier toonden recent werk. In een beknopt historisch overzicht volgt de schrijver, oud secretaris van de stichting, de ontwikkelingen vanaf de oprichting tot heden. Tevens besteedt hij enige aandacht aan de plannen voor de nabije toekomst en de verwachtingen op langere termijn.

Historisch overzicht

Grafisch Atelier 't Gooi is de, op die van Amsterdam na, oudste open grafische werkplaats in Nederland. De meeste grote steden in het land hebben, in de loop der jaren, dit Amsterdamse voorbeeld gevolgd. Initiatiefnemer voor Hilversum was Gerlof N. Zijlstra, destijds hoofd van de afdeling Culturele Zaken van de gemeente en tevens directeur van het Goois Museum. Al in 1966 gaf hij de wens te kennen een grafisch atelier op te willen richten. Hij motiveerde zijn idee aldus: Er wonen in het Gooi vrij veel oud leerlingen van de Rijksacademie maar meer nog van de Kunstnijverheidsscholen van Amsterdam en Utrecht, die zich hebben gespecialiseerd in de grafische vakken. Deze mensen kunnen zich het bezit van eigen persen niet veroorloven door gebrek aan ruimte en middelen.

In een artikel in *De Gooi- en Eemlander* van 17 oktober 1966 wordt hier aan toegevoegd dat de grafici in het Gooi grote belangstelling hebben voor dit initiatief en dat Zijlstra hiermee hoopt te bereiken dat de aantrekkingskracht van Amsterdam op de grafici zal verminderen en dat ze in het Gooi blijven wonen en werken.

Uit een lijst van 36 kunstenaars met belangstelling voor Zijlstra's initiatief kan worden opgemaakt dat de helft in Hilversum woont en de rest afkomstig is uit ondermeer Kortenhoef, Loenen aan de Vecht, Laren, Loosdrecht, Bussum, Baarn, Naarden, Eemnes, Blaricum en Amsterdam. Pim Olivier is de enige Amsterdammer op die lijst. Hij zou later door de gemeente worden aangesteld als toezichthouder en beheerder van het atelier en als 'stadsgraficus' van Hilversum de geschiedenis ingaan. Het Grafisch Atelier werd opgericht op 15 januari 1968.

*De Gooi- en Eemlander
17 Oktober 1966*

Grafisch atelier in oprichting

HILVERSUM – De directeur van het Goois Museum, de heer G.N. Zijlstra, is bezig met voorbereidende besprekingen om ook in Hilversum te komen tot de oprichting van een grafisch atelier. De eerste contacten met het gemeentebestuur over dit punt hebben reeds plaatsgevonden. De heer Zijlstra is op zoek naar een litho- en een etspers. Ook moet hij nog de ruimte voor een dergelijk atelier vinden.

Bij informatie is hem reeds gebleken, dat jonge Gooise grafici voor dit initiatief grote belangstelling hebben. Met het creëren van deze mogelijkheid hoopt de heer Zijlstra te bewerkstelligen, dat de aantrekkingskracht, die Amsterdam (met een voortreffelijk functionerend grafisch atelier) op de Gooise kunstenaars uitoefent wat vermindert en dat de jongeren in deze contreien blijven werken. Hij heeft reeds vooraanstaande grafici benaderd en bereid gevonden om als het zover zal komen in Hilversum les te komen geven.

Gerlof N. Zijlstra, hoofd van de Dienst Cultuur van de gemeente Hilversum, stond in 1968 aan de wieg van het Grafisch Atelier. Het beeld is 'Meisje met haan' van kunstenaressen Tineke Bot. (coll. Goois Museum)

De Gooi- en Eemlander
14 Januari 1967

Grafisch atelier In noodschool

HILVERSUM – Eén van de vrijkomende noodschulen in Noord krijgt een culturele bestemming deelde wethouder mevrouw drs. J.C. van Noordwijk-van Veen donderdag aan de raad mede. In een van die gebouwen zal namelijk het grafisch atelier worden gevestigd, als de opzet van Goois Museumdirecteur G.N. Zijlstra door B. en W. wordt aanvaardt.

Het hoofd van culturele zaken heeft contact met de bekende graficus Harry van Kruiningen over de stichting van een dergelijk atelier, waarvoor in de kringen van jonge kunstenaars grote belangstelling bestaat. Succes lijkt bij voorbaat zeker. De heer Zijlstra heeft ook enkele aanbiedingen voor de benodigde persen. Het gewicht van deze apparatuur zal het wellicht noodzakelijk maken voor plaatsing de fundamente te versterken.

Voor de oprichting werd een commissie samengesteld. Deze bestond uit de leden van de Hilversumse kunstenaarsvereniging "De Kring" en de "Vereniging van Beeldende Kunstenaars". Met als voorzitter P. Pouwels, L.M. Boekschoten (namens de gemeente), secretaris, M. Kok, penningmeester en J.H. Almekinders en J. Lofvers, leden. Voorlopig werd het atelier ondergebracht in een bovenlokaal van de verlaten technische school (Jan van der Heyden) aan het Zwaluwplein 2. Op 15 augustus 1968 nam Jan Lofvers de eerste nieuwe etspers in gebruik.

Pim Olivier, beheerder/
'stadsgraficus' inkt de litho-
steen. (coll. GAG)

De "Vaart"-periode (1968-1989)

De school aan het Zwaluwplein is maar kort bij de grafici in gebruik geweest, want al op 13 februari 1969 betrokken de grafici een ruimte van "Cultureel Centrum De Vaart" in een nieuw pand aan de Vaartweg 163. De eerste jaren was dat op de begane grond, later in de kelder aan de Oude Loswal. Het atelier zou tot 31 december 1984 vallen onder de gemeentelijke Dienst voor Cultuur.

Begin 1982 ontstond een behoefte aan een betere verdeling van beheerderstaken naast Pim Olivier. Sindsdien werd het beheer parttime mede verzorgd door onder andere Wim Bos, Joke Struik, Piet Joosten en Jan Forrer.

De "Vaart"-jaren bleken vruchtbare jaren, met tentoonstellingen van bijna alle leden. Regelmatig werden demonstraties verzorgd en speciale 'etsdagen' gehouden voor een nadere kennismaking met grafische technieken. De expositieruimte voor grafiek 't Vaartje floreerde en leverde inkomsten op voor de kunstenaars.

De 'Gooise Grafici'

Vanuit het gezamenlijk werken en exposeren groeide de behoefte om ook buiten Hilversum te exposeren. Zo onstond al rond 1973, op initiatief van Jan Lofvers, de vereniging 'De Gooise Grafici'. Zij hebben groepsgewijs in het binnenland (de Vaart, Singer Laren, IFF Hilversum) en in het buitenland (uitwisselingsexposities met de U.S.A.) een goede naam verworven.

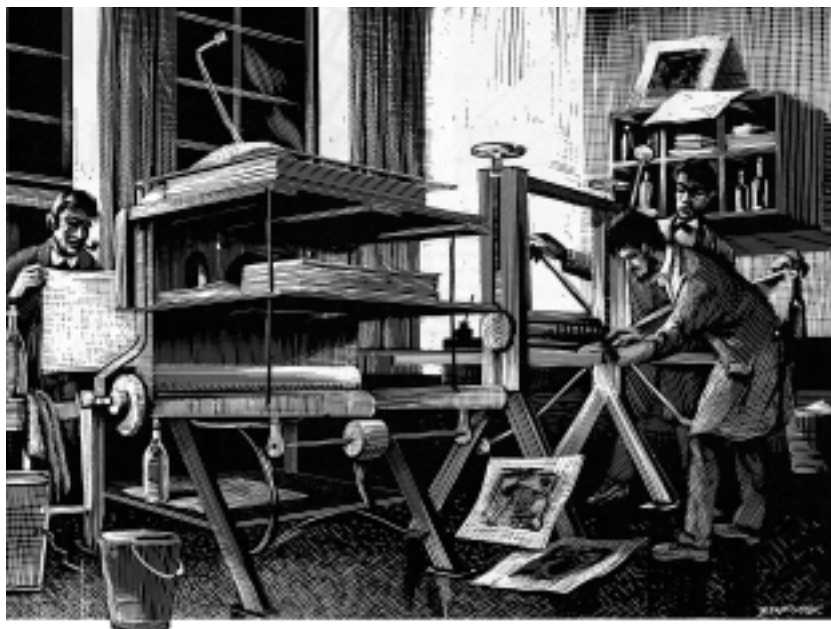
De leden van de 'Gooise Grafici' hebben zich in de

*De Gooi- en Eemlander
8 Februari 1968*

Lithopers geplaatst In Grafisch centrum

HILVERSUM – Voor het op te richten Grafisch Centrum heeft 't gemeentebestuur een lithopers ter beschikking gesteld. De pers wordt gemonteerd in een lokaal achter de kleuterschool aan de 's-Gravesandelaan. De Vereniging van Beeldende Kunstenaars en de Hilversumse schilderskring De Kring vormen samen een werkgroep, die de exploitatie van het centrum zal opzetten. Bevalt de lithopers dan is de kans niet uitgesloten dat ook een etspers wordt aangeschaft.

Het grafisch atelier aan „De Vaart”

Pim Olivier, de graficus uit Utrecht, die de leiding heeft van het grafisch atelier, noemen wij een boffer. Nog maar juist had hij dit atelier in de oude Jan van der Heijdenschool aan het Zwaluwplein ingericht, of het bericht kwam af, dat de gemeentelijke culturele dienst begin januari gaat verhuizen van de Kerkbrink naar „De Vaart” aan de Vaartweg op nummer 163. Dit betekent, dat het atelier wordt opgenomen in het geheel van culturele activiteiten, die op de Vaartweg worden samengebundeld.

Enige keren per week komen hier schilders en tekenaars bijeen om zich bezig te houden met de grafische technieken. Iedereen, die de beeldende kunst is toegeedaan, is hier welkom, tenminste wanneer hij (of zij) bereid is per visite een rijksdaalder neer te tellen.

Op het grafisch atelier staan twee personen voor de bezoekers ter beschikking: een etsen en een lithopers. Zij worden onderricht – als zij daar behoefte aan hebben – in de technieken van de grafische kunst. Maar zij kunnen hun eigen ontwerpen maken op een zinken of koperen plaat, of op een glad geschuurde steen. Als de bezoekers (wij

vinden dit woord juister dan cursisten) de eerste beginselen van de techniek onder de knie hebben kunnen ze met het graveren beginnen. De etstechniek is veelzijdig en dank zij het inwerken van zuren kan men tonen en halftönen in de tekening brengen. Wij vernemen, dat het aantal bezoekers steeds toeneemt. Kennis van de grafische technieken betekent een verbreding en een verrijking van de scheppingsmogelijkheden van de kunstenaar.

Amateur of beroepskunstenaar, een ieder is welkom bij Pim Olivier. Er wordt gewerkt in de gezellige sfeer, die hoort bij de scheppingsdrang. Pim Olivier kan u daar meer over vertellen. Het atelier is open woensdag en donderdag van 10 tot 17 uur en vrijdagavond.

De prachtige scraper-board tekening hierboven is van de heer Ben Fokker, voor lezers van *Wij in Hilversum* geen onbekende. De entourage en de sfeer van het grafisch atelier kregen hem danig te pakken. Hij is thans een trouw bezoeker en verdiept zich in de grafische technieken.

(*Wij in Hilversum*, januari 1969)

loop van de jaren geografisch verspreid, maar bleven met hun bakermat Hilversum en het Gooi verbonden. Bestond de groep in 1985 nog uit 18 leden, in de jaren negentig werd als regel ingesteld, niet meer dan tien leden toe te laten. Deelnemers aan een gezamenlijke expositie bij IFF in Hilversum waren Hans Almekinders, Gerard van Kerkhof, Carla Kleekamp, Frea Lenger, Jan Lofvers, Gerard

van Santen, Leo van Sluis, Joke Struik en Henny Visch. Het merendeel van deze kunstenaars is nog steeds actief.

Stichting Grafisch Atelier 't Gooi

Per 1 januari 1985 werd de ruimte plus inventaris 'om niet' in bruikleen overgedragen aan de nieuw opgerichte Stichting Grafisch Atelier 't Gooi. De stichting nam vanaf dat moment – weliswaar gesteund door de gemeente – de exploitatie volledig voor haar rekening. Het langst zittende bestuur sinds de oprichtingsvergadering bestond uit Mr. P. Ansenk (voorz.), Ir. H.W.J. van den Berselaar (secr.), W. Bos en T. Honcoop (leden).

In 1985 nam Pim Olivier officieel afscheid van het Grafisch Atelier in zijn hoedanigheid van bezoldigd 'stadsgraficus'. In hetzelfde jaar ging Gerlof Zijlstra met pensioen, na een lange en vruchtbare carrière bij de gemeente. Beide heren hebben het Grafisch Atelier van de grond af weten op te bouwen.

Per 1 juli 1985 kende de provincie Noord-Holland de stichting een deels structurele subsidie toe voor de aanstelling van een parttime beheerder. In 1986 was dat Frank Lehman. Van 1987 tot eind 2001 zou de graficus Niek Satijn de dagelijkse gang van zaken in de hand hebben, gesteund door een lange reeks vrijwilligers, collegae grafici en verschillende stichtingsbesturen.

Tot december 1989 kon het atelier gehuisvest blijven aan de Oude Loswal onder het voormalig Cultureel Centrum De Vaart, dat twee jaar eerder, zonder het atelier, naar het complex Gooiland verhuisde.

Jan Lofvers, in 1973 initiator van de vereniging De Gooise Grafici. (coll. GAG)

Een lithograaf aan het werk in 1978. (coll. Goois Museum)

De Kortenhoefse kunstenaar Wim Bos, bezig met het 'afslaan' van een etsplaat in De Vaart in 1982. (coll. Goois Museum)

De kleine werkplaats richtte zich vooral op diepdruk en vlakdruk. Tegelijkertijd konden de grafici zich dankzij de nauwe samenwerking met Cultureel Centrum de Vaart en binnen de actieve vereniging de 'Gooise Grafici' tot ver buiten het Gooi presenteren.

De "Werf"-periode (1989-heden)

Vanaf begin 1989 werd een nieuw onderkomen gevonden in de voormalige gemeentewerf aan de Naarderstraat 14. Er werd een nieuw bestuur gevormd met Siem Teeling als voorzitter, Jan Lofvers, secretaris en Wim Bos, penningmeester (later vervangen door Jan van Leeuwen).

Ook nu vond een nieuwe groep grafici de weg naar het atelier. Het machinepark werd aangevuld met een complete boekdrukkerij en een zeefdrukunit, zodat nu alle vier de grafische technieken konden worden toegepast. Het belovende pand, ons door de gemeente in bruikleen gegeven, werd ingericht en verbouwd tot ateliers.

Gestimuleerd door provincie en gemeente (Cultuurnota 1997-2000, Actieplan cultuurbereik 2001-2004) raakte het atelier geleidelijk aan meer betrokken bij kunsteducatieve projecten. Dit resulteerde in projec-

*De Gooi- en Eemlander
3 Oktober 1968*

(..) Een bovenlokaal van de verlaten UTS aan het Zwaluwplein ondergaat de laatste weken grote veranderingen. Niet in de zin van vervuiling en vernieling, zoals dat bij sommige van de andere lokalen het geval is. Maar er worden borstels en bezems door het lokaal gehaald, want hier komt het voorlopige tehuis van het Hilversums grafisch atelier.

(..) Pim Olivier: De lithopers staat er nu al en de etspers komt binnenkort. Dat is een heel mooi apparaat. Een met tandwieloverbrenging, da's nieuw. Begin oktober verwachten we hem. Dan hopen we ook meteen met het atelier van start te gaan. Bijna alle materiaal is er al. Er komt ook nog een oven van twee meter lengte. (..)

Niek Satijn, beheerder/graficus, aan de etspers in het atelier aan de Naarderstraat. (coll. GAG)

*De Gooi- en Eemlander
3 Oktober 1968*

Grafisch

Het grafisch atelier in het ontmoetingscentrum De Vaart mag zich in een stijgende belangstelling verheugen, zo meldt ons de heer G.N. Zijlstra, volijverig directeur van onze gemeentelijke dienst voor kunstzaken. En om het toenemend aantal belangstellenden wat meer inzicht te geven in de activiteiten in zo'n atelier zal er binnenkort een boekje verschijnen dat de grafische technieken zal behandelen. Graficus en docent Harry van Kruijningen zal aan het boekje medewerken.

En dan zijn er plannen voor de oprichting van een vereniging van vrienden van het grafisch atelier. Leden van die vereniging kunnen tegen geringe vergoeding de beschikking krijgen over etsen en litho's.

ten voor Hilversumse scholen en in cursussen voor volwassenen. Daarnaast werd in de eigen expositieruimte een actief tentoonstellingsbeleid gevoerd. Per 1 juni 1997 werd de huurovereenkomst met de gemeente opgezegd en vervangen door een bruikleenovereenkomst. Deze beslissing zette vanaf dat moment het voortbestaan van de werkplaats op het spel; de stichting moest gaan uitzien naar een andere werkruimte omdat de gemeente van zins was het gebouw af te breken.

Wethouder Joke Ubbink-van Andel nam in 1992 de drukpers in gebruik. Deze bijna 150 jaar oude degelpers werd vakkundig gerestaureerd door Thon Adriaanse (rechts) en wordt sindsdien naar hem "De Adriaan" genoemd. (coll. GAG)

Een even ingrijpende ontwikkeling diende zich aan toen de Provincie Noord-Holland besloot per 31 december 2001 de subsidiëring over te laten aan de gemeente. De gemeente vond echter in haar begroting niet voldoende ruimte deze subsidiëring te continueren. De beheerder Niek Satijn nam daarom ontslag en

Het 25-jarig bestaan van het GAG in 1994 werd onder andere gevierd met een rondleiding van de gasten. (coll. GAG)

Het atelier ontvangt regelmatig groepen leerlingen van basisscholen. In 2001 kregen leerlingen van groep 6A van de Nassauschool van Rixt Hilverda les in het maken van een zeefdruk. (coll. GAG)

het voltallige bestuur trad per 1 november 2001 af. Het voortbestaan van de werkplaats kwam hiermee in het geding. Gelukkig werd een dreigend bestuursvacuüm ondervangen door de jaarkaarhouders Paul Nagel en Henk van Lunsen, die samen met Natasja Boesmans bereid waren een nieuw bestuur te vormen. Het beheer van het atelier werd vanaf dat moment voor drie dagen in de week door vrijwilligers overgenomen.

Heden en toekomst

Het huidige aantal vaste jaarkaarhouders bestaat uit 22 grafici, van wie er elf uit Hilversum afkomstig zijn en de rest uit Kortenhoef, Loosdrecht, Capelle a/d IJssel, Amsterdam, Almere, Huizen, Soest en Amersfoort. De verhouding tussen het aantal Hilversummers en de overigen is vergeleken met 35 jaar geleden niet

Ook middelbare scholieren behoren tot de bezoekers van het atelier. In 2001 volgden leerlingen van het A. Roland Holstcollege een workshop Zeefdruk tijdens het project "Roland Holst kiest, uit de Kunst", dat resulteerde in een expositie in het Raadhuis en het Goois Museum. (coll. GAG)

In het atelier in 2003, met v.l.n.r. de grafici Henk van Lunsen, Martijn van der Blom, Angelo Evelyn, Robert van Keppel en Paul Nagel (voorzitter GAG).
(coll. GAG)

wezenlijk veranderd. Opmerkelijk is wel dat de aantrekkingskracht van Hilversum zich nu verder dan het Gooi heeft uitgebreid.

Per 1 januari 2004 is het stichtingsbestuur als volgt samengesteld: voorzitter Paul Nagel (graficus), penningmeester Maria van Eeden (schrijver/graficus), secretaris Paul van Keppel (schrijver), Martijn van der Blom (graficus).

Kunsteducatief is er een nauwere samenwerking ontstaan met het Centrum voor Kunst en Cultuur (Globe) voor wat betreft kunstprojecten voor de basisscholen in Hilversum en omstreken. Hiermee wordt een begin gemaakt in het voorjaar van 2004. Uitwisselingsexposities met grafische ateliers in het land worden geïntensiveerd. Een expositie in Boedapest is in voorbereiding. Ook in 2004 zal worden deelgenomen aan de Hilversumse Atelierdagen en aan een gezamenlijk optreden van de Hilversumse culturele instellingen onder "Cultuur Traject Hilversum". De opeenvolging van maatregelen van de gemeentelijke diensten (DMO en DSO) draagt er echter allerminst toe bij, het voortbestaan van de Stichting Grafisch Atelier 't Gooi te waarborgen.

Met dank aan Niek Satijn en Martijn van der Blom voor het kritisch lezen van het manuscript. Bronnen: Streekarchief, Stichtingsarchief GAG.

Grafisch Atelier 't Gooi
Naarderstraat 14
1211 AL Hilversum
035 621 62 62
gag@planet.nl
open: di t/m do van 10:00 tot 17:00